

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ОЗНАК НАЦІОНАЛЬНОГО РОМАНТИЗМУ В АРХІТЕКТУРІ УКРАЇНИ

У статті досліджено ознаки українського національного романтизму в порівнянні зі світовою спадщиною національного романтизму. Український національний романтизм, на відміну від північного національного романтизму, який охопив декілька країн, базувався виключно на давніх українських традиціях архітектури та мистецтва й локалізувався в межах України. Визначено шляхи подальшого розвитку дослідження явища українського національного романтизму та його роль у формуванні сучасної української архітектури.

Ключові слова: традиція, український національний романтизм, архітектура, самобутність.

Специфічне та самобутнє явище українського національного романтизму (відоме в Україні під назвами український архітектурний модерн, національно-романтичний український модерн та ін.) займає гідне місце в світовій спадщині національного романтизму. Порівняння проявів національного романтизму в Україні та в інших країнах – Північній Європі, Польщі, Каталонії – свідчить про те, що образність кращих вітчизняних об'єктів можна порівнювати з образністю споруд А. Гауді, Г. Гезелліуса, Е. Саарінена, Л. Сонка. На жаль, самобутнє явище українського національного романтизму, засноване винятково на модернізації народностильових форм, не набуло такої популярності в світі, як фінський національний романтизм чи каталонське модернізм.

Основна відмінність українського національного романтизму від північного національного романтизму полягає в тому, що в Україні це був стиль винятково народний, тоді як північний національний романтизм, попри його регіональні відмінності, не локалізувався в межах певної місцевості, розповсюдився на значній території Скандинавських країн, Північної Німеччини, Балтійських країн, м. Петербург і його околиць та сформував, таким чином, певний “інтернаціональний” перелік стильових ознак, які в різних модифікаціях переходили від об'єкта до об'єкта.

Ще одна відмінність полягає в тому, що північний національний романтизм передбачав стилізацію романських і неороманських форм у камені, що зумовило його крупномасштабність, грубий декор, загальний оборонний характер будівель різного функціонального призначення, а український національний романтизм мав у основі форми народної дерев'яної архітектури, що також зумовило специфіку формотворення елементів із дрібною пластикою, деталізацією та поліхромними майоліковими вставками. Український національний романтизм тяжіє до яскравої поліхромії, тоді як північний національний романтизм тяжіє до монохромності, зумовленої кольорами граніту і талькохлориту на фасадах будівель.

Порівняння композиційних прийомів і морфологічних ознак елементів українського національного романтизму та фінського національного романтизму дозволяє виявити спільне та відмінне між ними:

1) спільне в композиції: застосування динамічної асиметрії в значній кількості об'єктів, підкресленої вертикалю башти-домінанти, активний силует із вираженою пластикою дахів і баштових верхів;

2) спільне в формах елементів: подібність наметових завершень і трапеційних щипців у поодиноких об'єктах, наявність трапеційних прорізів вікон;

3) відмінне в композиції: крупномасштабність у фінському національному романтизмі, дрібномасштабність за рахунок деталізації в українському національному романтизмі; гіпертрофоване виявлення тектоніки в фінському національному романтизмі та інші прийоми виявлення тектоніки в українському національному романтизмі;

4) відмінне в формах елементів: походження форм фінської архітектури поч. XX ст. – від романських оборонних споруд і неороманських будов Г. Річардсона (отже, відсутність у формотворенні тільки фінської національної складової, одночасна присутність елементів кількох культур) і походження форм української архітектури кін. XIX - поч. XX ст. – винятково від української архітектури попередніх віків (отже, наявність лише однієї національної складової).

Звідси, специфіка побудови композиції українського національного романтизму з виявленим головним верхом, застосування всефасадності, активне використання в якості символічних акцентів баштових об'ємів, походження трапеційних прорізів вікон і дверей від традиційних одвірків українських дерев'яних церков, активне застосування народностильової орнаментики з активним застосуванням поліхромії.

Українські науковці досі притримуються відмінних поглядів на термінологічне визначення українського національного романтизму як

специфічного явища. Деякі вчені (наприклад, Г. Головка) вважали це явище одним із архітектурних напрямів всередині модерну, інші (наприклад, А. Мардер) дотримувалися думки, що це не самостійний стиль, а стильовий напрям в архітектурі, вважаючи тотожними терміни український архітектурний модерн і неоукраїнський стиль. Була ще одна думка, якої притримувались вчені (наприклад, В. Чепелик), вважалось, що український архітектурний модерн це саме самостійне стильове явище, нетотожне українському необароко чи неоукраїнському стилю. При цьому, В. Чепелик окреслив чітку періодизацію для українського національного романтизму, яке він охарактеризував власним авторським терміном “український архітектурний модерн”: 1903-1917 рр. – перший етап; 1917-1934 рр. – другий етап; 1934-1941 рр. – третій етап. В рукописах професора трапляється й інша періодизація, наприклад, ранній (1903-1916 рр.), середній (1917-1930 рр.), пізній (1935-1941 рр.). В. Чепелик також виділяє чотири основні центри становлення українського модерну: східний (Харків, Полтава, Чернігів), центральний (Київщина), південний (Одеса, Катеринослав) і західний (Львів, Станіславів, Чернівці).

На наш погляд, розгляд явища українського національного романтизму в одному ряду з проявами національного романтизму в інших країнах дозволить зняти термінологічні розбіжності, оскільки шляхом порівняння на основі системно-структурного аналізу об’єктів різних країн можна довести, що об’єкти українського національного романтизму позбавлені семантичних ознак європейського модерну-ар-нуво, натомість за витокami виникнення, принципами формотворення, домінуванням національної ідеї тяжіють до світового явища національного романтизму, отже, український національний романтизм не можна ототожнювати з модерном у його європейському трактуванні.

На початковій стадії свого виникнення національний романтизм буквально повторює форми народної архітектури України попередніх віків, переважно дерев’яної, а надалі у процесі розвитку урізноманітнює свої прийоми та переходить від буквального повторення старих форм до їхньої стилізації.

Найзначніший внесок у дослідження українського національного романтизму зробили В. Тимофієнко, В. Чепелик, В. Ясієвич. В подальшому виявленні історичного та регіонального аспекту в формуванні українського національного романтизму займалися: С. Біленкова, Ю. Бірюльов, Г. Духовичний, Ю. Івашко, Л. Поліщук, О. Сердюк, Т. Скібіцька, М. Стакян. Слід зазначити, що в більшості наукових праць український національний романтизм характеризувався як один із різновидів модерну. Про те, що в наукових колах України (на відміну від європейських наукових кіл) поширеним було ототожнювати національний романтизм і модерн, свідчать наукові праці

Д. Антоновича, В. Вечерського, Д. Галагана, Д. Дяченка, Л. Жемчужникова, К. Жукова, В. Кричевського, І. Левинського, Г. Лукомського, Є. Сердюка, О. Сластіона, С. Тимошенко, В. Троценко, І. Труша, М. Філянського, В. Чепелика, К. Шероцького, Д. Яворівського, В. Ясієвича.

Багато видатних вчених поєднували теоретичні дослідження з архітектурною практикою, серед них М. Драган, Д. Дяченко, О. Сластіон, О. Новицький, М. Шумицький, В. Кричевський, М. Філянський, Г. Павлуцький

Різні погляди на природу та місце українського національного романтизму відображають наукові праці, авторами яких були безпосередньо творці українського стилю кінця ХІХ – початку ХХ століть – П. Альошин, Г. Васильківський, Д. Дяченко, К. Жуков, В. Кричевський, І. Левинський, Г. Лукомський, О. Лушпинський, О. Сластіон, С. Тимошенко, І. Труш та інші.

На основі порівняння витоків, географії поширення, композиційної побудови, особливостей формотворення українського національного романтизму з національним романтизмом інших країн аргументовано його регіональну самобутність без нашарувань інших культур, сформульовано визначальні ознаки всіх регіональних центрів українського національного романтизму. При загальній спільності причин виникнення національного романтизму з іншими пригнобленими країнами Україна виробила свій осібний варіант національного стилю на основі модифікованих форм дерев'яної архітектури та народного орнаменту. Як у переважній більшості інших країн, біля витоків українського національного романтизму стояли національно спрямовані діячі мистецтва.

Можна простежити, як одна й та ж ідея баштового об'єму отримує різне вираження та прочитується по-різному в інтер'єрах дерев'яних українських церков й об'єктах українського національного романтизму. Розвиток дослідження може торкатись і співставлення застосованих форм у баштових церквах і баштових об'єктах українського національного романтизму з метою виявлення, чи наслідували митці українського національного романтизму форми конкретних об'єктів, чи характерний баштовий тип церкви певного етнографічного регіону без прив'язки до конкретної пам'ятки. Можливо також простежити специфіку застосування форм українського національного романтизму в будівлях різного функціонального призначення, взаємовпливів українського національного романтизму та інших різновидів модерну.

В умовах прискореної глобалізації світу відбувається поступове стирання ознак національної самобутності культур різних народів, що в тому числі відбувається в архітектурі, яка набуває інтернаціонального вигляду. Зі втратою національних орієнтирів, заснована на засадах глобалізму, сучасна архітектура втрачає свою стилістичну вираженість, систему естетичних уподобань, виникає

явище “естетики парадоксу”, яке виявляється в підкреслено здеформованих будівлях, де поєднуються фрагменти стін і зруйновані частини, в підкреслено гротескних формах, порушенні та запереченні тисячолітніх традицій статичної архітектури.

В умовах конфлікту між традицією та глобалізмом виходом для України може та повинно стати творче переосмислення народностильових форм, але в умовах сучасного проектування.

На основі поглиблення вказаних аспектів і продовження дослідження українського національного романтизму в архітектурі можливо закласти сучасну архітектуру на національних засадах.

Висновки

На основі проведення порівняльного аналізу об'єктів українського національного романтизму, порівняння об'єктів українського національного романтизму з національним романтизмом інших країн, об'єктів різних центрів українського національного романтизму між собою і об'єктів всередині одного центру можна відчувати унікальність цього явища не лише в українській, а й в світовій культурі.

1) Визначено чотири найбільш поширені типи композиції фасадів, характерні дахи шести основних типів, завершення у вигляді фронтонів трьох типів і трапеційні парапети, полігональні та трапеційні щипці, три типи вікон, портики з круглими колонами та трапеційними входами, портали чотирьох типів, відкриті галереї (опасання, піддашся) та декор у вигляді витих колонок, майолікових поліхромних вставок, народностильового орнаменту та металопластики.

Аргументовано, що український національний романтизм як одна з основних складових цілісного процесу національно-культурного руху за відродження України XIX-XX століття не є сукупністю архітектурних споруд, об'єднаних певними стилістичними ознаками, а являє собою матеріальне вираження національної ідеї в архітектурі; в результаті сформовано оригінальний комплексний образ споруди національного характеру, унікальність якої полягала саме в домінуванні національного забарвлення архітектури над функціональним призначенням. Саме тому в українському національному романтизмі ми спостерігаємо оригінальне явище, якого немає в інших різновидах модерну: архітектурну схожість за морфологією форм лікарень і шкіл, прибуткових і адміністративних будинків, кредитово-кооперативних будівель і шкіл. Це свідчить про домінування в архітектурі всіх без винятку об'єктів українського національного романтизму національної складової.

2) Аргументовано, що прояв стилістичних ознак українського національного романтизму в різноманітних за функціональним призначенням типах будівель свідчив про масовий характер цього явища, який став однією з основних складових другої стадії національно-культурного руху на території України. При цьому максимальну розмаїтість проявів ознак українського національного романтизму в будівлях різного функціонального призначення дають центри з найбільш вираженою національною спрямованістю – полтавський та харківський.

Максимально широко український національний романтизм виразився в громадських будівлях (передусім навчально-просвітницьких і кооперативно-кредитових) та в житлових будівлях (щоправда, розмаїтість форм стримувалась декількома чинниками: специфікою щільної квартальної міської забудови, консерватизмом прибуткового житла, тощо). Для медичних установ, культових будівель, транспортних, промислових та інженерних споруд український національний романтизм виявився значно менше.

3) Сформульовано визначальні ознаки регіональних центрів українського національного романтизму в архітектурі та проаналізовано специфіку формотворення об'єктів українського архітектурного модерну комплексно на рівні всіх елементів – складових зовнішніх поверхонь (фасадів).

Попри наявність “авторського стилю” митців українського національного романтизму можна виявити об'єднуючі риси та максимально вживані різними архітекторами у відмінних за функціональним призначенням будовах елементи:

– домінування об'ємно-просторової композиції як спадкоємної з народною українською архітектурою та поширення фронтальної композиції для будівель в умовах щільної квартальної міської забудови;

– найбільш поширені форми дахів, похідні від народного житла – вальмові та вальмові зі заломом, похідні від дерев'яного церковного зодчества – баштового типу ярусні наметові чи барокові, трапеційні форми вікон і порталів. Трапеційні вікна хоча й стали “знаковими” елементами, насправді за кількістю поступаються прямокутним вікнам різних пропорцій, трапеційні шестикутні вхідні портали спадкоємно розвинулись у різноманітні типи порталів трапеційної форми (в площині стіни, на тамбурах, винесеними вперед, із дашками на консолях), у трапеційні форми вікон – одинарні та спарені;

– особлива роль у формуванні морфологічних ознак елементів українського національного романтизму належить модернізованому народностильовому декору – як монохромному, так і поліхромному, створеному на основі детального опрацювання архітекторами та художниками стародавніх зразків як за існуючими зразками, так і за старими малюнками та креслениками.

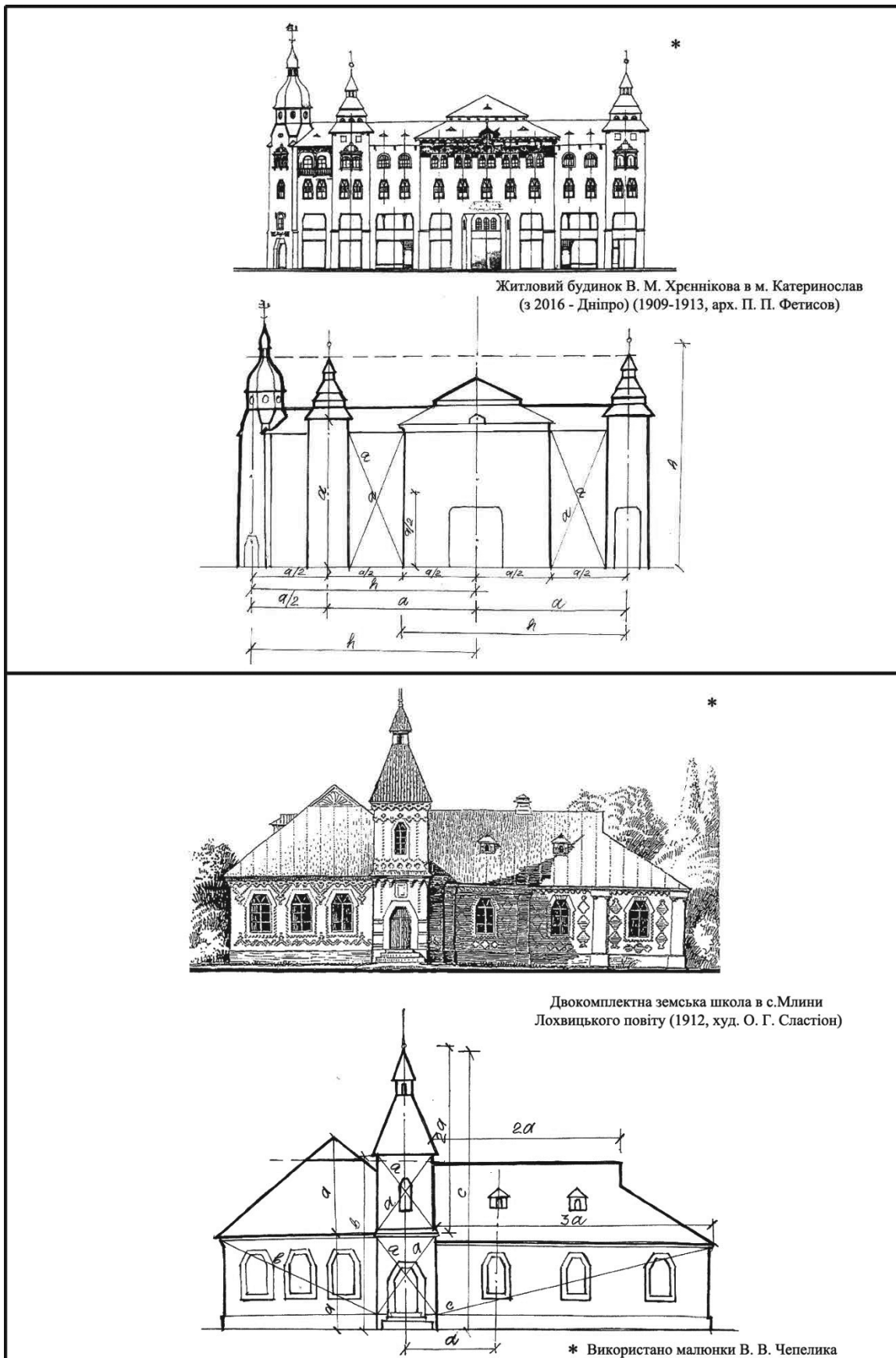


Рис. 1. Метроритмічна побудова об’єктів архітектури українського національного романтизму

Література

1. Горюнов В. С. Истоки “Северного модерна” / В.С. Горюнов // Тезисы докладов круглого стола “Архитектура эпохи модерна в странах Балтийского региона и Санкт-Петербурге” 4 марта 2011 года. [Электронный ресурс] niitiag.ru.
2. Кириков Б. Архитектура петербургского модерна. Особняки и доходные дома / Борис Михайлович Кириков.– СПб. : Коло, 2006. – 576 с.
3. Кириллов В. В. Архитектура “северного модерна” / Василий Владимирович Кириллов. – М.: УРСС, 2001. – 110 с.
4. Кириченко Е. И. Русская архитектура 1830-1910-х годов / Евгения Ивановна Кириченко. – М. : Искусство, 1982. – 400 с.
5. Крастиньш Я. А. Стиль модерн в архитектуре Риги / Я. Крастиньш. – М.: Стройиздат, 1988. – 272 с.
6. Лисовский В. Г. Северный модерн / Владимир Григорьевич Лисовский. – СПб.: Коло, 2016.- 520 с.
7. Орленко Н., Ивашко Ю. Реинкарнация северного национального романтизма: исследование и опыт реставрации объектов / Николай Орленко, Юлия Ивашко, Ли Шуань. – К.: Феникс, 2016. – 288 с.
8. Чепелик В. В. Український архітектурний модерн / Віктор Васильович Чепелик. – К.: КНУБА, 2000. – 378 с.
9. Ясиевич В. Е. Архитектура Украины на рубеже XIX – XX веков / Владимир Евгеньевич Ясиевич. – К. : Будівельник, 1988. – 184 с.
10. Grosa Silvija. Sculptural Decoration of Art Nouveau Architecture in Riga: Bachelor research work. / Silvija Grosa. – Riga: The Art Academy of Latvia, 1979. – 200 p.
11. Grosa Silvija. The Plastic and Pictorial Décor of the Art Nouveau Period in the Architecture of Riga at the Turn of the 19th and 20th Centuries: Doctor’s degree in Arts / Summary of dissertation / Silvija Grosa. – Riga: Art Academy of Latvia, 2008. - 108 p.

Антощук Т. И.

Киевский национальный университет строительства и архитектуры, Киев

СИСТЕМАТИЗАЦИЯ ПРИЗНАКОВ НАЦИОНАЛЬНОГО РОМАНТИЗМА В АРХИТЕКТУРЕ УКРАИНЫ

Аннотация

В статье исследованы признаки украинского национального романтизма в сравнении с мировым наследием национального романтизма. Украинский национальный романтизм, в отличие от северного национального романтизма, который охватил много стран, основывался исключительно на давних украинских традициях архитектуры и искусства и локализовался в границах Украины. Определены пути дальнейшего развития исследования явления украинского национального романтизма и его роль в формировании современной украинской архитектуры.

Ключевые слова: традиция, украинский национальный романтизм, архитектура, самобытность.

Post-graduate student Antoshchuk T. I.

Kyiv National University of Construction and Architecture, Kyiv

SYSTEMATIZATION OF FEATURES OF NATIONAL ROMANTICISM IN THE ARCHITECTURE OF UKRAINE

Annotation

The article examines the features of Ukrainian National Romanticism in comparison with the world heritage of National Romanticism. Ukrainian National Romanticism, unlike the Northern National Romanticism, which embraced many countries, was based exclusively on the long-standing Ukrainian traditions of architecture and art and localized within the borders of Ukraine. The ways of further development of the study of the phenomenon of Ukrainian National Romanticism and its role in the formation of modern Ukrainian architecture were determined.

Key words: tradition, Ukrainian National romanticism, architecture, originality.